

SEPARAȚIA BISERICESCĂ DE MITROPOLIA DIN CARLOVIȚ ÎN EPISCOPIA ARADULUI, OGLINDITĂ ÎN PRESĂ (1865-1873)

Mihaela Bedecan

Institutul de Istorie „George Barițiu”, Cluj-Napoca

În prima jumătate a secolului al XIX-lea românii din Transilvania se aflau, din punct de vedere confesional, sub jurisdicția ierarhiilor străine, fapt ce afecta direct evoluția vieții bisericești și naționale a acestora.

Încercând să-și asocieze propriilor planuri politice bisericile popoarelor din Imperiu, Viena a recurs la soluții experimentale, ortodoxia de la granița de est, care va beneficia de un statut aparte, încadrându-se în acest tipar. Populația și ierarhia clericală sârbă au fost înzestrate în 1690 cu privilegii, așa-numite privilegii ilire¹, care au avut drept efect consolidarea blocului ortodox. Românii ortodocși, controlați de mitropolia sârbească, li s-au impus, pentru o lungă perioadă de timp, episcopi sârbi², în condițiile în care Carlovițul pretindea mereu că printre călugării români nu se găseau oameni învățați, capabili și vrednici de scaune arhieresti³.

Nu este așadar întâmplător că, odată cu cristalizarea ideii naționale moderne, formarea unor biserici naționale autonome, ieșite de sub dependența ierarhiilor străine, a devenit o prioritate pentru mișcarea națională românească.

Reprezentanții iluminismului au susținut ideea mitropoliei naționale, bazându-se pe argumente de ordin istoric, național și canonic⁴. Curentul național este influențat de scrierile janseniste, galicane sau febroniene, care se bucurau de răspândire în mediul elitar românesc⁵. Solidaritățile confesionale care au funcționat până la jumătatea secolului al XIX-lea au fost afectate de ideea modernă de

¹ Nicolae Bocșan, *Națiune și confesiune în Transilvania în secolul al XIX-lea: cazul mitropoliei române*, în *Etnie și confesiune în Transilvania (sec. XIII-XIX)*, Oradea, „Cele trei Crișuri”, 1994, p. 96-99.

² Vezi capitolul: *Biserica sârbească*, în Ilarion Pușcariu, *Mitropolia românilor ortodocși din Ungaria și Transilvania*, Sibiu, 1900, p. 22-41; I.D.Suciu, *Monografia Mitropoliei Banatului*, Timișoara, Edit. Mitropoliei Banatului, 1977, p. 149-150.

³ *Mitropolitul Andrei baron de Șaguna. Scriere comemorativă la serbarea centenară a nașterii lui*, Sibiu, 1909, p. 27.

⁴ Nicolae Popea, *Arhiepiscopul și mitropolitul Andrei baron de Șaguna*, Sibiu, 1879, p. 111-113.

⁵ Pompiliu Teodor, *Interferențe iluministe europene*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1984, p. 87.

națiune, de principiile liberale, traduse prin încercări de reformare a instituțiilor ecleziastice, de reșezare a societății pe baze naționale.

La jumătatea secolului al XIX-lea demersurile românești au folosit cu succes noul raport de forțe din monarhie. Instaurând federalismul, Viena și-a reconsiderat atitudinea față de români, întrucât avea nevoie de concursul acestora în noul context politic⁶. Separația ecleziastică româno-sârbă, susținută viguros de elita românească din Transilvania și Banat, a beneficiat și de atitudinea favorabilă a clasei politice maghiare, care dorea să contracareze astfel opoziția sârbilor, nemulțumiți de anexarea la Ungaria⁷.

Congresul din 1864, convocat la Carloviț pentru alegerea patriarhului, a oferit românilor cadrul oficial pentru a proclama separația de ierarhia sârbească. Declarația oficială a românilor a fost prezentată în fața Congresului de către deputatul Vincențiu Babeș, la 5 august 1864, și a reprezentat un document important, ce a stat la baza acțiunii de despărțire ierarhică, accentuând voința comunității române ortodoxe în procesul de separație.

Odată finalizate procedurile oficiale, se intră într-o nouă fază, cea a negocierilor, a situațiilor concrete din teren. Preconizând dificultatea demersului, presa anticipa greutățile ce se vor ivi, calificându-le la fel de anevoioase, ca și perioada tocmai încheiată a bătăliei pentru scaunul mitropolitan.

Temele în dispută au fost comunele mixte, reședințele episcopale, mănăstirile, fondurile și fundațiile. Trebuia căutată o soluție de compromis care să fie acceptată de ambele părți, evitându-se exagerările.

Patriarhului sârb i se cerea, printr-o scrisoare din partea tronului, convocarea unui congres care să tranșeze problema averilor din fondul comun ce reveneau de drept românilor. Ținta forurilor imperiale era aceea de a rezolva problema pe baza înțelegerilor, într-un timp cât mai scurt cu putință. Se formează astfel două delegații, „corpuri reprezentative”, compuse din clerici și mireni, aparținând ambelor națiuni.

Partea românească s-a întrunit la Carloviț, în 19 februarie 1865, sub președinția mitropolitului român. Se stabilesc câteva principii care trebuiau respectate: cel referitor la naționalitate și cel al egalei îndreptățiri la fondurile bisericești, fixându-se pretenții asupra mănăstirilor Hodoș, Bezdin, Sfântul Gheorghe și Mesici de pe teritoriul mitropoliei românești și situate într-o zonă majoritar românească⁸.

⁶ Simion Retegan, *Dieta românească a Transilvaniei (1863-1864)*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1979, p. 54-55.

⁷ Ilarion Pușcariu, *op. cit.*, p. 137-140; Viorel Cherciu, *Cadrul istorico-juridic la reînființarea Diecezei Caransebeșului în anul 1865*, în vol. *Societate și civilizație în Banatul istoric. Omagiu prof.univ.dr. Ioan Munteanu*, Timișoara, Edit. Mirton, 2003, p. 240; Nicolae Bocșan, *Separația ierarhică a Bisericii Ortodoxe Române de Biserica Ortodoxă Sârbă, 1864-1868*, „Revista istorică”, 1996, 7, nr. 3-4, p. 156.

⁸ „Telegraful român”, 1865, 13, nr. 27, 8/20 aprilie, p. 2.

Au urmat două întâlniri cu partea sârbească, în 5/17 și 6/18 martie 1865, soldate cu eșec, în urma cărora conferința sârbo-română s-a dizolvat. Revendicările românilor au fost socotite exagerate de către Carloviț care a oferit o sumă maximă de 200.000 florini și a respins orice discuții pe tema mănăstirilor, a altor fonduri și reședințe pe care le socotea „curat sârbești”⁹.

În presa românească doar „Telegraful român” publică, la mijlocul lunii aprilie, *Protocolul ședinței delegației române* din perioada 5/17 – 8/20 martie 1865, concretizat în 5 puncte, dimpreună cu toate „concluziile unanime” hotărâte¹⁰.

Delegația românească formată pentru negocieri își încetează activitatea și înaintează dosarul cauzei comisarului imperial, așteptând intervenția forurilor politice în rezolvarea diferendului.

În august 1865, oficiosul mitropoliei publice actul emis de Cancelaria aulică maghiară cu referire la comunele bisericești ortodoxe mixte, prin care acestora „le stă în voie a se desfăce după naționalitatea lor în două comune deosebite”¹¹. În acest caz se proceda la împărțirea averii prin intervenția unei comisii mixte, în care și autoritatea politică avea reprezentanți. Biserica, școala și bunurile luate în discuție urmau a rămâne acelei părți care putea documenta dreptul de proprietate. În situația averilor comune, bunurile reveneau etniei mai numeroase care avea datoria de a despăgubi cealaltă parte. Primul criteriu în privința separației era așadar dreptul de proprietate, fără a se ține cont de numărul credincioșilor, lucru dezavuat de români. De asemenea, observăm că nu există nicio trimitere referitoare la înțelegerea părților. Actul este întocmit superficial, trasând doar liniile generale, pentru că fusese redactat într-o perioadă în care nu exista un verdict definitiv privind problema separației, fiindcă dezbateră era încă pe rol între Carloviț și Sibiu.

La nivelul comunităților mixte, procesul de separație începe din 1865, prelungindu-se în anii următori. În multe cazuri fenomenul a fost impulsivat de comunitatea românească, dornică să fie încorporată în noua unitate mitropolitană. Calea ce trebuia urmată era una tipică, respectându-se o procedură standard. La forurile ecleziastice și politice se înregistrau cererile venite din partea comunelor unde existau litigii, urmând apoi deplasarea comisiilor mixte pe teren, pentru a soluționa fiecare caz concret.

Tergiversarea acțiunii de separație a dus la tensiuni în acele localități unde credincioșii nu au reușit să cadă de acord asupra împărțirii averii comune și au apelat la un for superior, pentru a pronunța un verdict final.

În încercarea de a grăbi adoptarea unei soluții definitive, Congresul Național Bisericesc Român din 1868 reia discuția și decide să reînceapă tratativele cu partea sârbă. Se încheie un act intitulat *Deciziune*, în privința separării ierarhice și a

⁹ Nicolae Bocșan, *op. cit.*, p. 171.

¹⁰ „Telegraful român”, 1865, 13, nr. 29, 15/27 aprilie, p. 1-2.

¹¹ Idem, nr. 64, 15/27 august, p. 3.

fundațiilor comune, care punctează motivele de controversă, dar și mijloacele prin care acestea se puteau rezolva¹².

În acest scop se formează o comisie¹³ în frunte cu episcopul Ivacicovici, care stabilește un nou plan de dezbateri. Deși mitropolitul Șaguna a adus la cunoștința patriarhului sârb deciziile Congresului Național Bisericesc Român, încă din ianuarie 1869, forul similar de la Carloviț ia în discuție subiectul doar în 1870, românii fiind invitați la începerea tratatelor abia în anul următor.

Anul 1871 este hotărâtor pentru despărțirea confesională, întrucât Carlovițul acceptă demararea discuțiilor cu partea românească.

Presa a fost generoasă în știri, simple anunțuri sau articole mai consistente, pe această temă. Găsim informații în „Telegraful român”, „Gazeta Transilvaniei”, „Albina”, „Federațiunea”, ziarul arădean „Speranța” și chiar în „Familia”.

Deja de la mijlocul lunii mai sunt publicate informații despre agenda Congresului sârbesc¹⁴ care cuprinde și împăcarea cu românii, deplasarea delegației românești¹⁵, temele tratate¹⁶, exprimându-se nădejdea în rezolvarea grabnică a dependenței bisericești de Carloviț, pe baza faptului că pretențiile românești erau „drepte și legale”¹⁷.

În privința fondurilor comune se ajunge la o înțelegere între părți¹⁸, la fel ca și în cazul parohiilor mixte, pentru care se semnează un act oficial la 19 iunie/1 iulie 1871, *Învoielii în privința comunelor amestecate române și sârbești din diecezele de mai nainte ale Aradului, Vârșețului și Timișoarei*. Documentul, în 20 de puncte, pleacă de la definiția comunei mixte, ca fiind acea parohie în care existau cel puțin 100 de credincioși aparținând unei naționalități și care împreună formau o comunitate bisericească. Fiecare parte avea dreptul să revendice împărțirea proprietății comune și să se alipească la biserica națională. Acele bunuri bisericești, mobiliare și imobiliare, care erau dovedite ca aparținând uneia dintre părți, nu trebuiau supuse împărțirii și reveneau de drept acelei nații. În ceea ce privește bunurile comune, de asemenea mobiliare și imobiliare, acestea urmau a fi împărțite, fiind luat în calcul numărul credincioșilor fiecărei părți. Clădirea bisericii rămânea majorității, cu obligația ca aceasta să acorde celeilalte comunități despăgubirea convenită, în maximum 5 ani. Până la ridicarea unei noi construcții, vechiul locaș adăpostea ambele confesiuni, alternativ, la fel urmând să se întâmple

¹² „Albina”, 1868, 3, nr. 106, 13/25 octombrie, p. 1.

¹³ Din comisie au făcut parte Ioan Balnoșan, George Ioanovici, Anton Mocioni, Ioan Popovici, Vincențiu Babeș, S. Bica, Sigismund Popovici, C. Rădulescu.

¹⁴ „Speranța”, 1871, 2, nr. 11, 15 mai, p. 88.

¹⁵ „Albina”, 1871, 6, nr. 45, 27 mai/8 iunie, p. 1; „Familia”, 1871, 7, nr. 23, 6/18 iunie, p. 273; „Speranța”, 1871, 2, nr. 12, 1 iunie, p. 100.

¹⁶ „Speranța”, 1871, 2, nr. 11, 15 mai, p. 88; nr. 12, 1 iunie, p. 100.

¹⁷ Idem, nr. 12, 1 iunie, p. 100.

¹⁸ Nicolae Bocșan, Ioan Popovici, *Identitate și alteritate în biserica ortodoxă din Imperiul habsburgic. Separația ierarhică a bisericii românești de biserica sârbească*, în *Identitate și alteritate. Studii de imagologie*, vol. II, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1998, p. 144.

și în privința școlii. În funcție de limba în care erau tipărite, cărțile bisericești ajungeau la comunitatea sârbească sau românească. Procesul de separație se considera definitiv încheiat atunci când despăgubirile erau achitate integral. Pentru ca procedura de separație să fie legală, era necesar acordul majorității bărbaților ce au împlinit vârsta de 20 de ani.

Desigur, aceste reguli generale, convenite de comun acord, sunt aplicate cu particularitățile inerente, de la caz la caz.

Pentru demararea concretă a procedurilor de separație, se formează șase comisii mixte, termenul limită pentru depunerea cererilor de separare fiind luna februarie 1872.

Ca instanță supremă au fost solicitate Tribunalul regal din Pesta și Tribunalul militar din Timișoara¹⁹.

Textul actului din 1 iulie a fost publicat integral de ziarele românești, tonul fiind dat de „Albina”²⁰, urmată de „Federațiunea”²¹, „Gazeta Transilvaniei”²², „Telegraful român”²³ și „Speranța”²⁴.

Semnarea *Învoielii* a însemnat un progres în procesul de separație, finalizându-se detaliile juridice, pe baza unei înțelegeri amiabile între părți. Actul ilustrează o simbioză între liberalism și naționalism, cu accent pe principiile egalei îndreptățiri și a proporționalității. Evident, aplicarea în teren a hotărârilor scrise și parafate oficial va întâmpina dificultăți, va avea de surmontat obstacole și va crea tensiuni. Componenta celor șase comisii mixte stabilite o găsim publicată în detaliu în ziarul „Albina”²⁵.

În toamna lui 1872 au fost plănuite și Conferințele Delegațiunii congresuale române, prima dintre ele, al cărei Protocol îl regăsim în „Lumina”²⁶, întrunindu-se în 19-20 decembrie 1872, la Arad.

Una dintre preocupările presante era situația acelor comune în care urmau să se deschidă procese pentru finalizarea separației, soluția decisă fiind aceea de a delega persoane competente care să se ocupe de cazurile respective. Era necesară o întrunire grabnică a tuturor membrilor Delegațiunii, convocare pe care o face președintele forului, fixând ca dată a întâlnirii ziua de 5 februarie, la Arad²⁷.

Protocolul complet al acestei adunări va fi publicat în „Albina”²⁸ și „Lumina”²⁹, pentru care furnizorul informațiilor este asesorul consistorial Petru Petrovici. Ședința

¹⁹ *Ibidem*, p. 146.

²⁰ „Albina”, 1871, 6, nr. 53, 30 iunie/12 iulie, p. 2.

²¹ „Federațiunea”, 1871, 4, nr. 72, 4/16 iulie, p. 1-2.

²² „Gazeta Transilvaniei”, 1871, 34, nr. 53, 7/19 iulie, p. 1-2.

²³ „Telegraful român”, 1871, 19, nr. 55, 11/23 iulie, p. 1-2.

²⁴ „Speranța”, 1871, 2, nr. 15, 15 iulie, p. 4-6.

²⁵ „Albina”, 1871, 6, nr. 72, 5/17 septembrie, p. 1.

²⁶ „Lumina”, 1872, 1, nr. 30, 31 decembrie, p. 1-2.

²⁷ *Idem*, 1873, 2, nr. 3, 21 ianuarie/2 februarie, p. 4.

²⁸ „Albina”, 1873, 8, nr. 25, 1/13 aprilie, p. 2-3.

²⁹ „Lumina”, 1873, 2, nr. 17, 22 martie/3 aprilie, p. 2-3; nr. 18, 25 martie/6 aprilie, p. 2-4.

s-a derulat pe parcursul a două zile, 5/17 și 6/18 februarie 1873, sub președinția lui Ivacicovici, fiind de față protopresviterul Oradiei, Simion Bica, cel al Vârșetului, Ioan Popovici, Antoniu Mocioni, George Ioanovici, Constantin Rădulescu, Ioan Balnoșan și Vincențiu Babeș.

În 27 iulie 1873, la Arad are loc ședința Epitropiei provizorii pentru fondurile comune bisericesti și școlare ale diecezelor ortodoxe române de Arad și Caransebeș, ocazie cu care se întocmește Regulamentul de funcționare³⁰. Cuprinzând 38 de puncte, acesta este semnat de Ivacicovici, președintele Epitropiei, și Ioan Moldovan, notar al adunării.

Intrucât în procesul concret de separație ierarhică se constată dificultăți pentru mai multe comunități mixte, Ivacicovici întocmește o adresă oficială către Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică³¹. Datată 6 iunie 1873, aceasta invocă un alt act, nr. 180 din 6 mai, prin care episcopul dezvăluie forului ministerial piedicile ivite în procesul de separație. Deoarece primul act a rămas fără ecou, ierarhul se vede obligat să revină asupra subiectului. Se înfățișează un tablou al situației privind despărțirea bisericească și avem o înșiruire a comunelor în care problemele nu erau încă rezolvate la acea dată, cauza invocată fiind lipsa de cooperare a ierarhiei sârbe.

Pe măsură ce procesul de separație prinde contur, intrând în faza concretă, presa începe să consemneze acțiunile demarate în comunitățile mixte, deplasări ale comisiilor, protocoale de separație. Din păcate, nu există știri pentru toate localitățile aflate în această situație. În cele ce urmează, vom reda acele informații apărute în paginile ziarelor românești, care au cuprins date despre localitățile mixte aflate pe teritoriul episcopiei arădene.

Pecica

Despre despărțirea româno-sârbă din Pecica găsim o primă relatare în „Albina” la începutul lunii decembrie 1872³². Conform conscrierii oferite în paginile ziarului, comunitatea era alcătuită în acel moment din 5100 de români și doar 300 de sârbi. Prin urmare, se stabilește ca românii, dată fiind majoritatea lor covârșitoare, să primească întreaga avere bisericească, școlară și fundațională, precum și capitalul bisericii. Este vorba despre o avere estimată, în total, la 70.712 florini. Sârbilor le revenea suma de 6.000 florini, socotită corespunzătoare, avându-se în vedere proporția numerică, apoi sesia parohială, folosită și până în acel moment de preotul sârb al locului, precum și un teren viran de lângă clădirea bisericii pe care aceștia să-și poată ridica propria biserică și școală. Tot comunității sârbe îi revin toate cărțile în limba slavă pe care le deținea biserica. Singurul loc care urma să fie

³⁰ „Albina”, 1873, 8, nr. 62, 16/28 august, p. 3; nr. 63, 19/31 august, p. 2-3.

³¹ „Lumina”, 1873, 2, nr. 29, 3/15 iunie, p. 2-3.

³² „Albina”, 1872, 7, nr. 92, 23 noiembrie/5 decembrie, p. 2.

folosit, în continuare, în comun era cimitirul. Relatarea nu ne dă indicii nici despre modul în care s-a produs separația și nici despre felul în care sârbilor urma să le parvină suma de 6.000 florini, prevăzută ca despăgubire.

O descriere mult mai generoasă despre separația de la Pecica găsim însă în paginile „Luminii”, gazetă bisericească zonală, foarte interesată de informații de această natură. Astfel, în două numere consecutive³³ regăsim publicat *Protocolul pertracțiunei* româno-sârbe, încheiat în urma unor dezbateri ce au durat trei zile: 15/27, 16/28 și 17/29 noiembrie 1872.

Actul începe prin prezentarea celor două comisii, română și sârbă, alcătuite din asesorii consistoriali Andrei Pap și Petru Petrovici, respectiv asesorul consistorial George Nicolici și laicul Constantin Sabo, ca membru. Ca reprezentanți ai ambelor consistorii au fost de față Moise Bocșan și Petru Davidovici, iar din partea autorității politice pretorele Szentek Károly. *Protocolul* cuprinde 11 puncte care marchează fiecare moment al evenimentului și se încheie cu *Împăcățiunea* semnată de cele două părți.

Credincioșii, români și sârbi, informați de preoți despre eveniment, s-au prezentat la biserică în 15/27 noiembrie unde, după sosirea comisiilor, li s-a explicat, în ambele limbi, scopul întrunirii. Adunarea debutează cu întrebarea adresată comunității sârbești, care este interogată cu privire la dorința de separație bisericească de ierarhia română. Răspunsul este unanim pentru despărțire și alipire la ierarhia națională proprie, adăugându-se că se dorea o „împăcățiune frățească și echitabilă”. Ambele naționalități își aleg reprezentanții, în număr de 40 de români, respectiv 12 sârbi, bărbați de încredere, pe care *Protocolul* îi consemnează cu nume și prenume și de a căror alegere poporul adunat se declară mulțumit, neexistând nicio obiecție la vreuna dintre persoane.

După întâlnirea pe care au avut-o cei 52 de reprezentanți aleși, lucrările se reiau după-amiaza, când în fața comisiilor reunite se declară naționalitatea ortodocșilor din localitate, anume: 5102 români și 244 sârbi. În urma pretențiilor emise de sârbi care reclamau un număr mai mare de suflete, românii, pentru a nu periclita buna înțelegere, acceptă rotunjirea cifrei la 300.

Continuarea discuțiilor are loc a doua zi, 16/28 noiembrie, când în prezența autorităților bisericești și politice se prezintă inventarul averii comune ce făcea obiectul actului de separație. Astfel, localitatea dispunea de o biserică, evaluată, împreună cu toate obiectele aparținătoare, la 12.000 florini, trei edificii școlare, două mai vechi (a 3.000 florini fiecare) și unul nou construit (6.000 florini), trei sesii parohiale fiecare în valoare de 6.000 florini, plus încă o bucată de pământ de ½ sesie, de 2.500 florini. La acestea se adaugă capitalul financiar de 9.300 florini, care reprezenta banii bisericii investiți în obligațiuni private, plus averea fundației școlare. Vorbim, așadar, de un total de 53.800 florini (nu aproape 71.000 cum apare în „Albina”).

În temeiul celor prezentate, fiecare parte își exprimă punctul de vedere. Deși asupra majorității bunurilor aflate în dispută cele două comunități cad de acord,

³³ „Lumina”, 1872, 1, nr. 25, 3/15 decembrie, p. 2-3; nr. 26, 7/19 decembrie, p. 2-3.

neînțelegerile apar în momentul în care sârbii pretind unul dintre cele trei edificii școlare, cel situat în proximitatea bisericii și pregătit pentru funcționarea a două clase. Argumentul adus în favoarea acestei cereri este faptul că acolo își vor putea aranja provizoriu și o capelă bisericească, renunțându-se astfel la folosința comună a singurei biserici din localitate. Aceștia adaugă faptul că primirea locației pentru funcționarea școlii le va ușura sarcina de a edifica doar o singură clădire, necesară pentru biserică.

Având în vedere proporția numerică a populației, românii consideră exagerate pretențiile coreligionarilor lor, lucru specificat în *Protocol*, la punctul 9. Totuși, „după o precugetare serioasă” și din dorința de a păstra bunele relații în comunitate, sunt dispuși a face unele concesii, astfel încât cele două părți să se poată despărți amiabil.

Urmează o nouă serie de consultări a reprezentanților celor două părți, pentru ca în data de 17/29 noiembrie 1872 fiecare naționalitate să fie dispusă a încheia actul final, în fața comisiei delegate la eveniment.

Textul final se intitulează „Împăcățiune”³⁴ și cuprinde două părți distincte, alcătuite din 7, respectiv 11 puncte. Punctual, comunitatea ortodoxă românească primește biserica cu tot ce aparține acesteia, cu excepția cărților bisericești tipărite în limba slavă și a acelor obiecte religioase dovedite prin acte sau recunoscute a fi donații din partea unor sârbi, toate cele trei edificii destinate învățământului, două dintre sesiile parohiale, patru terenuri intravilane, specificându-se adresa acestora, și suma de 10.712 florini 94 crăițari, dintre care 2.200 florini reprezentau capitalul fundației școlare, iar restul al bisericii, ambele concretizate în obligațiuni oferite populației cu împrumut.

De cealaltă parte, credincioșilor sârbi le revenea suma de 6.000 florini plătiți de români în următorul an calendaristic, în două rate a câte 3.000 florini fiecare, la 1/13 iunie și 1/13 octombrie 1873. La achitarea întregii sume niciun membru al comunității sârbe nu va mai putea emite pretenții asupra bisericii. De asemenea, comunității sârbești îi revin o sesie parohială, precum și un teren aflat lângă biserică, pe care aceasta să poată ridica edificiile școlii și bisericii proprii. Actul prevedea ca ambele terenuri să fie înregistrate la cartea funciară în cel mai scurt timp ca fiind proprietatea exclusivă a sârbilor.

Protocoalele bisericești și tot ceea ce însemna arhiva bisericii din Pecica rămâneau în biserica românească, unde existau condiții pentru a fi păstrate.

Cele două părți cad de acord să folosească în comun cimitirele, la fel cum și cheltuielile ce au rezultat din deplasarea comisiilor la fața locului urmau să fie suportate de ambele comunități, din casa bisericească.

Declarându-se mulțumite, cele două comunități își dau acordul pentru semnarea actului de separație, care poartă semnătura membrilor celor două comisii, a reprezentantului autorității politice și a celor 52 de delegați, „bărbați de încredere” ai celor două comunități ortodoxe.

³⁴ Idem, nr. 26, 7/19 decembrie, p. 3.

Mai trebuie specificat că relatarea și documentul însoțitor au parvenit ziarului „Lumina” prin intermediul asesorului consistorial Petru Petrovici, membru al comisiei românești deplasată la Pecica.

Nădlac

La fel ca și în cazul localității Pecica, pentru comuna Nădlac avem în presă două relatări privind separația ierarhică: una foarte succintă, prezentată în „Albina”³⁵ și cealaltă, cu detalii, tipărită în ziarul arădean „Lumina”³⁶.

Autoritățile prezente la eveniment sunt aceleași ca și pentru cealaltă comună arădeană. Astfel, comisia românească este formată din Andrei Papp și Petru Petrovici, iar cea sârbească din George Nicolici și Constantin Sabo. Din partea celor două consistorii, arădean și timișan, aceleași persoane: parohul din Curtici – Moise Bocșan – și Petru Davidovici. Singura modificare care apare pe lista autorităților prezente este reprezentantul forurilor politice, în persoana lui Ioan Bartolomeides, jude cercual în Nădlac.

Protocolul a apărut în presă datorită aceluiași Petru Petrovici, care a transmis toate detaliile spre publicare.

Documentul cuprinde două părți, prima care înfățișează, în 14 puncte, etapele procesului de separare desfășurat în 26 și 27 octombrie 1872, iar în încheiere *Împăcățiunea* semnată între cele două comunități.

Anunțați în ziua precedentă evenimentului, credincioșii s-au prezentat în fața comisiei de separare, sârbii „în număr considerabil proporțiunii”, fără a se specifica o cifră concretă, iar românii în număr de „peste 70”, din cei 2540 câți erau înregistrați potrivit conscripției din 1870.

În urma propunerilor făcute de preoții români ai localității, Vinčențiu Marcovici și George Șerban, se aleg 20 de bărbați de încredere ca reprezentanți ai comunității românești, în timp ce sârbii aleg, în același scop, 7 persoane. O mică dispută se iscă cu privire la numărul locuitorilor sârbi. Românii prezenți nu au fost de acord să accepte cifra de 283, așa cum susțineau sârbii că ar fi consemnați potrivit recensământului din 1866. În urma unei numărări rapide, făcută de către o comisie mixtă, ambele naționalități acceptă cifra de 202 persoane.

Odată stabilită proporția numerică, comisia interpelează pe credincioșii sârbi asupra dorinței acestora de separare ierarhică. Cu excepția a două persoane, Pera Gyurkovics și Dimitrie Cotoraci, întreaga comunitate sârbească se declară pentru alipirea la ierarhia națională.

Averea bisericească comună, stabilită prin acceptul ambelor părți, constă în clădirea bisericii în valoare de 25.000 florini, clădirea școlii evaluată la 2.400 florini, două case bisericesti de 4.500 florini, trei sesii parohiale cu valoare totală de 30.000

³⁵ „Albina”, 1872, 7, nr. 89, 12/24 noiembrie, p. 3.

³⁶ „Lumina”, 1872, 1, nr. 24, 28 noiembrie/10 decembrie, p. 1-3.

florini și alte cinci bucăți de teren împărțite la cantor, la învățător sau aflate în proprietatea bisericii pentru fondul acesteia, estimate la un total de 16.800 florini. La toate acestea se adaugă capitalul bisericii și obiectele de cult aparținătoare, în total 8.200 fl.

Discuțiile legate de împărțirea efectivă a averii comune traversează mai multe etape. Prima ofertă făcută de reprezentanții românilor, adică echivalentul celei de-a 12-a părți din totalul bunurilor, plus o sesie parohială și suma de bani necesară ridicării unei școli, este respinsă de sârbi. Pretențiile acestora urcă la 8.000 florini, plus terenul parohial. Evident, cererea este considerată exagerată de către cealaltă parte, care argumentează cu neproporționalitatea sumei în raport cu populația care o pretinde. Insistând asupra faptului că doresc o despărțire amicală, care să aibă la bază înțelegerea, românii fac o nouă propunere comunității sârbești, o sumă diferențiată, în raport cu perioada în care aceasta trebuia plătită. Se oferă astfel sârbilor ca despăgubire 5.000 florini plătiți pe parcursul unui an, 6.000 florini dacă perioada de plată ar fi de 3 ani, respectiv 6.500 florini pentru o așteptare de 5 ani. Deși încearcă să forțeze o ultimă pretenție: 7.000 florini returnabili în 3 ani, sârbi acceptă în final varianta de mijloc, adică suma de 6.000 florini ce urmau a fi achitați în 3 ani.

Odată stabilită înțelegerea verbală, cele două părți sunt gata să semneze actul oficial al *Împăcățiunii*, formulat în 12 puncte. Acesta consemnează trecerea în proprietatea comunității ortodoxe românești a întregii averi bisericești și școlare luate în discuție, cu excepția unei sesii parohiale ce revenea sârbilor, precum și achitarea sumei de 6.000 florini până la data de 27 octombrie 1875. Proprietățile ce urmau a fi folosite mai departe în comun erau cimitirele, părțile învoindu-se ca orice cheltuială legată de acestea să fie suportată de ambele comunități ortodoxe, respectându-se proporția ce avea la bază principiul celei de-a 12-a părți.

Comunitatea sârbă urma să se afilieze propriei ierarhii și să ceară autorităților diecezane preot sârb. La punctul 9 al înțelegerii se specifică predarea către comunitatea sârbă a tuturor cărților bisericești tipărite în limba slavă. Până la achitarea integrală a sumei convenite pentru despăgubire, sârbilor li se dă dreptul să folosească biserica ortodoxă în comun cu românii, menționându-se că o dată la nouă săptămâni serviciul religios se va celebra în limba slavonă. Toate documentele bisericești, arhiva instituției ecleziastice rămâneau spre păstrare și conservare în biserica românească, urmând ca preoții români să ofere celui sârb toate datele de care acesta avea nevoie.

Înainte de semnarea actului de către autoritățile ecleziastice și politice prezente, precum și de către reprezentanții celor două comunități, se stabilește ca toate cheltuielile legate de deplasarea comisiilor prezente să fie suportate din casieria bisericii, de către ambele comunități, de asemenea pe principiul celei de-a 12-a părți.

Documentul este datat 27 octombrie/8 noiembrie 1872 și semnat de către cele 34 de persoane responsabile.

Relatarea din „Albina”³⁷ este mult mai modestă. Rezumată la câteva paragrafe în pagina 3, expunerea prezintă doar textul protocolului final de *Împăcățiuire*, dar și acesta doar în punctele esențiale, extrem de concis. Singura informație pe care o avem în plus este suma de 106.900 florini ce revenea românilor în urma separației ierarhice, total rezultat prin însumarea valorii tuturor bunurilor dobândite. Cifra pare exagerată, mai ales că nu sunt oferite explicații care să conducă la un asemenea total. Articolul nu este semnat și nu se precizează modalitatea prin care redacția a ajuns în posesia informațiilor.

Mănăstur

În privința acestei comune avem de a face cu o neconcordanță, apărută în paginile aceleiași gazete, lăsată nedeslușită pentru cititori.

Astfel, o corespondență din „Albina”³⁸, cu titlul *Eveniment bisericesc din Banat*, relatează că localitatea a ajuns mărul discordiei între cele două biserici ortodoxe. După ce, în Congresul de la Carloviț și într-o ședință a Consistoriului timișan, comuna a fost recunoscută curat românească și predată prin actul nr. 455, din 11 septembrie 1865 jurisdicției bisericești arădene, ierarhia sârbească se interpune și trimite aici un preot sârb. Corespondența amintește de „câteva” familii de sârbi care au fost afiliate prin actul nr. 455 la parohia Felnac.

Noul preot, necunoscător al limbii române, a pornit agitația printre credincioși încercând să oprească trecerea la ierarhia românească. Profitând de situația creată, autoritățile ecleziastice sârbești pretind înapoi comuna, acuzând o greșeală și insistând că localitatea este mixtă.

Nu avem un verdict final, ci doar o statistică care încheie articolul. Potrivit acesteia, în 1831, la zidirea bisericii, existau două familii sârbești compuse din nouă credincioși, în 1850 avem 1246 români și 36 sârbi, iar la 1861, 1126 români și 23 sârbi.

Abia peste 6 ani avem noi informații, în același ziar, care însă nu amintesc deloc de aceste probleme inițiale și mai ales nu fac nicio referire la componența etnică a localității, lăsând a se înțelege că avem de-a face cu o comunitate mixtă, ceea ce, având în vedere cifrele vehiculate, însemna un abuz.

Așadar, spre deosebire de alte comunități unde s-au încheiat înțelegeri prealabile, în comuna Mănăstur s-a semnat direct *Învoiala* dintre cele două comunități, pe baza dreptului comun la averea bisericească și școlară.

Fără a fi datat, actul este publicat în octombrie 1872, în ziarul „Albina”³⁹, cu toate paragrafele sale. Primul punct al documentului prevede că ortodocșii sârbi se vor organiza pe baza propriilor statute, „rămânând în chestiunile de administrațiune

³⁷ „Albina”, 1872, 7, nr. 89, 12/24 noiembrie, p. 3.

³⁸ Idem, 1866, 1, nr. 11, 27 aprilie/9 mai, p. 2.

³⁹ Idem, 1872, 7, nr. 81, 12/24 octombrie, p. 3-4.

bisericească comună sub jurisdicțiunea ierarhiei românești, iar în problemele speciale sârbești să depindă de ierarhia sârbă”⁴⁰. La punctul doi, în cinci subpuncte, sunt specificate problemele și temele de interes comun, începând cu susținerea edificiului bisericesc, dotarea acestuia cu toate obiectele de cult necesare și toate veniturile bisericești, cu excepția tasului 2 clerical și 3 preparandial, care aparțineau fiecărei comunități după numărul contribuabililor.

Pentru rezolvarea tuturor problemelor comune se prevede formarea unui comitet alcătuit din 20 de membri, 10 pentru fiecare parte, care erau aleși de sinoadele parohiale române și sârbe, pe o perioadă de 3 ani. Odată format, comitetul își alegea un președinte, cu mențiunea că pentru primul mandat de 3 ani trebuia desemnat un român, urmat apoi de un sârb, ciclul repetându-se la expirarea fiecărei perioadei. Toate propunerile și dispozițiile acestui comitet mixt urmau a fi înaintate consistoriului român, care trebuia să înștiințeze consistoriul sârbesc.

Ultimul punct al înțelegerii, punctul trei, extrem de voluminos, precizează care sunt temele bisericești considerate „naționale”, aparținând exclusiv fiecărei comunități. Era vorba despre alegerea și susținerea financiară a preoților și învățătorilor, asupra cărora avea drept de decizie confesiunea respectivă, dimpreună cu consistoriul de care aceasta aparținea.

În ceea ce privește sesiunile parohiale și terenurile pentru casele parohiale, acestea trebuiau împărțite în două părți egale. Întrucât biserica se folosea de asemenea în comun, serviciul religios se săvârșea pe rând, după o împărțire săptămânală, pentru ca la marile sărbători să slujească ambii preoți.

În biserică lucrurile erau clar delimitate. Astfel, strana dreaptă era a românilor, iar cea stângă a sârbilor, celebrându-se în ambele limbi, cu excepția primelor rugăciuni și cântări bisericești care se slujeau în limba confesiunii căreia îi aparținea de drept săptămâna respectivă. Serviciul divin la sărbătorile naționale se oficia în limba respectivei etnii, fără a se ține cont de criteriul împărțirii săptămânale a slujbelor.

Fiecare parte își alegea propriii reprezentanți în comitetul parohial, tutorii bisericești fiind responsabili de averea comună. În săptămâna în care se oficia în limba română, tutorele acestei comunități ocupa primul scaun și umbra cu tasul 1, pentru ca în săptămâna următoare lucrurile să se inverseze. Protocolul privind primul tas se păstra doar în limba română, fiind controlat de protopopul român, în timp ce veniturile obținute din tasul 2 sau 3 se vărsau în folosul părții care oficia slujba în acea săptămână.

Protocoalele și actele bisericești trebuiau păstrate separat, de către fiecare preot pentru comunitatea respectivă, completate în limba națională, fiecare parohie având propriul sigiliu.

În ceea ce privește averea școlară, în comună exista o singură clădire, folosită doar de români, dar construită prin contribuția ambelor comunități

⁴⁰ *Ibidem*, p. 3.

ortodoxe. Prin urmare, *Înțelegerea* prevede ca într-un an de zile ambele etnii să ridice, pentru sârbi, un edificiu școlar asemănător celui folosit de români. În cazul în care sârbii ar dori o clădire mai mare, aceștia trebuiau să plătească tot ceea ce depășea suma inițială.

Avem așadar o înțelegere parafată pe baza împărțirii egale a averii. Nu se precizează deloc numărul credincioșilor, termenii actului final sugerând o egalitate numerică, ceea ce este imposibil dacă avem în vedere datele inițiale. Dacă statistica demografică prezentată pentru 1861 este reală, paritatea pe baza căreia se desfășoară discuția ridică semne de întrebare referitoare la atitudinea comunității române, care a renunțat la toate drepturile ce i se cuveneau.

Documentul nu are structura unor *Protocoale-tip*, așa cum am întâlnit la alte comunități. Nu apar date despre prezența vreunei comisii care să fi mediat la fața locului înțelegerea. Probabil, comunitatea a încheiat acordul în lipsa unei delegații oficiale, prin bună înțelegere, urmând ca actele finale să fie înaintate ulterior spre aprobare forurilor bisericești superioare. Nu există nicio evaluare a averii bisericești, așa cum întâlnim în alte protocoalele de separație, singurele bunuri amintite spre a fi supuse împărțirii fiind biserica și școala. De asemenea, este cel puțin curioasă formularea din primul punct al documentului prin care sârbii acceptă să rămână sub jurisdicția ierarhiei românești, apelând la cea sârbească doar în „problemele speciale sârbești”. Pentru a limpezi lucrurile ar fi fost necesare informații suplimentare, privitoare la deplasarea unei comisii și încheierea unui act oficial, dar acestea lipsesc din ziarele vremii.

Felnac

În toamna lui 1872 avem o știre extrem de scurtă, redusă la câteva rânduri, privind separația ierarhică pentru această comună bănățeană. Astfel în ziarul „Albina”⁴¹, pe ultima pagină, găsim câteva referiri la problemele confesionale din localitate. Situația demografică a comunității este apreciată ca fiind net în favoarea românilor, care erau de două ori mai mulți decât coreligionarii lor. Cu toate acestea, etnia sârbă, ignorând faptul că era în minoritate totală, are pretenții de egalitate și prin urmare nu se poate ajunge la o înțelegere. Nu se precizează detalii ale adunărilor comunale bisericești, nici nu se vorbește despre prezența vreunei comisii la fața locului, este menționată doar alegerea unor comitete mixte care trebuiau să gestioneze situația. Conștientă de dificultatea obținerii unui consens, comunitatea românească l-a contactat pe Babeș, pentru a-i apăra cauza în fața Tribunalului.

În 1873, în presă se reiau relatările despre comuna Felnac, în gazetele „Albina” și „Lumina”, prezentarea mai amplă revenind ziarului arădean⁴².

⁴¹ *Ibidem*, p. 4.

⁴² „Lumina”, 1873, 2, nr. 12, 28 februarie/13 martie, p. 3.

De fapt, articolul din ziarul vienez „Albina”⁴³ nu este un *Protocol de separare*, ci este o corespondență din Felnac, pe tema viitoarei separații. Datat 2 mai 1866, materialul, nesemnat, prezintă desfășurarea unei adunări ce a avut loc în localitate pe parcursul a două zile: 29 și 30 aprilie 1866.

În euforia de după proclamarea mitropoliei române, mai multe comunități au cerut ieșirea comisiilor în teren, pentru a accelera procesul de despărțire ierarhică. Este și cazul comunității românești din Felnac, unde se deplasează o comisie mixtă.

Din componența comisiei au făcut parte Ormos Zsigmond, subcomite de Timișoara, care a fost și președintele adunării, Meletie Dreglici, protopopul Timișoarei, și Georgiu Nicolici, protopopul sârb al Aradului.

Populația localității este estimată la aproximativ 2500 de suflete, dintre care 1700 români, iar averea totală ce urma să facă obiectul împărțirii era cifrată la 27.000 florini valoare austriacă.

Fără a intra în alte detalii, materialul prezintă concluzia adunării. Cei prezenți au căzut de acord ca toate bunurile, aici incluzându-se biserica, școala și terenurile parohiale, să rămână majorității, urmând ca minoritatea să primească despăgubiri materiale. Nu avem însă alte precizări suplimentare, nu au fost stabilite cifre concrete, această întâlnire fiind astfel primul pas dintr-un proces ce se anunța de durată.

Abia peste 6 ani problema se reia, încercându-se rezolvarea ei. Acum lucrurile sunt mult mai complexe; nu mai avem de-a face cu o simplă adunare comunală, care să facă câteva constatări, ci se încheie un *Protocol de separație*, demers încadrat în fenomenul general al despărțirilor ierarhice care se derulează în anii 1870.

Spre deosebire de alte localități arădene unde am constatat multe puncte comune, aici apar câteva modificări.

În primul rând, evenimentul se desfășoară pe parcursul unei singure zile, 5/17 octombrie 1872, și nu se prelungește pe durata a două-trei zile, așa cum s-a întâmplat la Nădlac și Pecica.

Autoritățile prezente sunt altele decât în primele două cazuri, unde am avut comisii identice. La Felnac comisia românească este formată din Paul Vasici și George Crăciunescu, iar Meletie Dreglici este reprezentantul consistoriului român, prezent de altfel și în adunarea din 1866, descrisă în „Albina”. De cealaltă parte, delegația sârbească îi cuprinde pe Demetriu Crestits, Demetriu Dolga și Demetriu Arnoțjevits, ultimul ca mandatar al consistoriului sârbesc. Din partea autorităților publice avem desemnate două persoane, și nu una singură, ca în cazurile precedente. Este vorba despre Iuliu Bogma, pretore cercual, și Hugo Varga, adjunct pretorial.

Protocolul începe prin a constata numărul mare al celor prezenți, enoriași români și sârbi, veniți să asiste la eveniment. În privința numărului de credincioși,

⁴³ „Albina”, 1866, 1, nr. 16, 13/25 mai, p. 2.

autoritățile prezente acceptă ca bază de plecare a discuțiilor conscripția din 1866, conform căreia în comună existau 1703 români și 949 sârbi.

Fără a preciza cu exactitate care este averea bisericească comună, protocolul constată, la punctul 2, că aceasta a fost prețuită la 36.642 florini, o sumă mai mare decât cea estimată în 1866.

Fiecare naționalitate își alege șase bărbați de încredere care să-i reprezinte interesele pe parcursul tratativelor. Observăm, așadar, o altă diferență față de comunitățile a căror situație am analizat-o deja. Deși numărul credincioșilor nu este egal, nici măcar simțitor apropiat, cifra reprezentanților aleși pentru discuții este aceeași.

După ce delegații români și sârbi admit că toate fondurile bisericești și școlare sunt proprietate comună, neexistând între acestea vreun bun aflat în posesia exclusivă a vreunei părți, cei 12 se retrag pentru discuții, întâlnirea cu autoritățile ecleziastice și politice fiind fixată pentru ora 15, în aceeași zi.

Concluzia la care au ajuns delegații celor două comunități este aceea că nu se poate încheia o separare amiabilă și că este necesară intervenția justiției pentru a clarifica lucrurile. Avem astfel o altă diferență majoră față de ceea ce s-a petrecut la Pecica și Nădlac, unde cele două etnii au reușit să se înțeleagă, chiar dacă fiecare parte a făcut compromisuri.

Situația creată este cauzată de pretențiile emise de sârbi pe parcursul discuțiilor, considerate exagerate de cealaltă parte. Aceștia revendică împărțirea serviciului divin în mod egal, astfel încât biserica să revină fiecărei naționalități, pe rând, câte o săptămână. În caz contrar, solicită jumătate din totalul averii comune, adică suma de 18.321 florini.

Poziția românilor are la bază respectarea proporției numerice a locuitorilor și prevede folosirea bisericii timp de două săptămâni de către români și doar a treia săptămână de către comunitatea sârbească, urmând ca întreaga avere bisericească și școlară comună să rămână sub patronaj românesc. Cea de-a doua variantă oferită de români este achitarea sumei de 12.214 florini, reprezentând a treia parte din totalul patrimoniului comun.

Întrucât niciuna dintre părți nu a făcut concesii și a ținut la punctul de vedere propriu, singura cale rămasă valabilă, în privința separației, era justiția.

În fața autorităților prezente la Felnac se încheie o convenție în patru puncte între ortodocșii români și sârbi. Se prevede ca, până la tranșarea situației în tribunal, averea comună să fie administrată de un comitet mixt, de fapt două comisii formate din câte 10 persoane pentru fiecare parte. Comisiile urmau ca, separat și independent una de cealaltă, să se ocupe de susținerea edificiilor bisericești și școlare, cu tot ceea ce presupunea acest lucru. Întrucât în localitate nu exista preot de naționalitate română, punctul 3 al documentului final revendică rezolvarea grabnică a acestei situații, prin cererea adresată la „locurile competente”, cerere ce avea și susținerea scrisă a autorităților bisericești prezente la semnarea *Protocolului*.

În ceea ce privește serviciul divin, se păstrează proporția de egalitate, fiecărei părți revenindu-i câte o săptămână pentru folosirea bisericii. Convenția este parafată în două exemplare originale, unul în limba română, celălalt în limba sârbă, ambele fiind semnate de cei 8 reprezentanți ai comisiei oficiale, plus cei 12 bărbați de încredere aleși de comunitate. Ca și în cazul Pecica și Nădlac, același Petru Petrovici, asesor consistorial, este cel care a livrat presei materialul complet.

Chinezu

În același material publicat în ziarul „Albina”⁴⁴, în toamna lui 1872, unde am găsit informații despre comunitatea românească din Felnac, aflăm date și despre ortodocșii români din Chinezu. Este vorba despre o scurtă statistică demografică, potrivit căreia românii erau de cinci ori mai numeroși decât coreligionarii sârbi. Ca și în cazul precedent, de la Felnac, sârbii exprimă dorința ca averea să se împartă potrivit principiului de egalitate totală, lucru respins categoric de români. Calea rămasă era cea a justiției, chemată să ofere soluția finală, apărătorul părții românești fiind același Vincențiu Babeș.

Presa a insistat însă pentru această localitate pe o altă latură, mai spectaculoasă, când deja spiritele erau încinse între cele două comunități ortodoxe.

O corespondență anonimă⁴⁵ anunță un episod tragic petrecut în iarna lui 1866 – decesul lui Nicolae Crăciunescu, plasându-l în legătură directă cu situația tensionată de separația bisericească. Astfel materialul afirmă că, întorcându-se de la biserică în data de 27 februarie, acesta a fost ucis cu o lovitură de par de către un criminal plătit de sârbi. Aceasta în condițiile în care, potrivit autorului știrii, Crăciunescu era unul dintre cei mai zeloși luptători pentru grăbirea separației ierarhice. Semnatarul corespondenței incriminează modul de operare a autorităților care au arestat doar criminalul, nu și pe cei care l-au plătit.

Peste câteva zile⁴⁶ gazeta primește spre publicare replica ortodocșilor sârbi, de asemenea o corespondență anonimă. Negând orice implicare a etniei sârbe în conflict, evenimentul este descris total diferit. Potrivit relatării, Crăciunescu a murit în urma unei altercații cu un alt român, după ce consumase băuturi alcoolice la crâșma satului.

Episodul este adus din nou în atenția cititorilor peste câteva luni⁴⁷ când românii, printr-un nou material, insistă asupra vinovăției sârbilor care au pus la cale asasinatul, anihilând astfel o persoană ce milita activ pentru despărțirea ierarhică.

Din păcate știri despre procesul concret al separației nu mai există în paginile ziarelor, singura certitudine fiind apelul la justiție, ales de comunitatea românească.

⁴⁴ Idem, 1872, 7, nr. 81, 12/24 octombrie, p. 4.

⁴⁵ Idem, 1866, 1, nr. 1, 27 martie/8 aprilie, p. 4.

⁴⁶ Idem, nr. 5, 13/25 aprilie, p. 4.

⁴⁷ Idem, nr. 20, 25 mai/6 iunie, p. 2-3.

Cenadul Maghiar

Protocolul de separație pentru Cenadul Maghiar apare într-un singur ziar, *Lumina*⁴⁸, grație aceluiași Petru Petrovici, ca și în cazul altor documente similare editate de oficiosul eparhiei arădene.

Evenimentul se desfășoară în zilele de 23 și 24 octombrie 1872, când comisia s-a deplasat la fața locului și a asistat la semnarea actului final de *Împăcățiune*. Oficialii prezenți sunt aceiași ca și în cazul localităților arădene Pecica și Nădlac, adică Andrei Papp și Petru Petrovici pentru români, și Georgiu Nicolici și Constantin Sabo în delegația sârbă, iar din partea celor două consistorii, Timișoara și Arad, Moise Bocșan și Petru Davidovici. Constatăm ca o noutate absența unei autorități politice.

Primul punct de pe ordinea de zi a fost alegerea reprezentanților comunității, în persoana bărbaților de încredere care să poarte tratativele. Proportional cu numărul populației, se aleg 16 români și 8 sârbi, protocolul consemnându-i nominal, ca și în celelalte cazuri prezentate deja.

După citirea și explicarea, în limba română și sârbă, a *Învoielii* semnate la Carloviț, la 1 iulie 1872, cei prezenți stabilesc numărul locuitorilor pe seama cărora se face separația ierarhică. Cifra convenită de comun acord este de 2400 de persoane, dintre care 1600 români și 800 sârbi. Discuțiile care au loc pe marginea subiectului arată o singură neconcordanță, legată de sesia parohială folosită în acel moment de preotul sârb Svetozar Popovici și pe care românii doreau să o împartă cu sârbii, aceștia nefiind însă de acord. Întrucât nu se constată alte dispute majore și ambele părți declară că doresc a se separa amiabil, în urma dezbaterilor se ajunge la o înțelegere, iar cele două etnii acceptă să încheie *Împăcățiunea*⁴⁹ finală. Aceasta cuprinde 14 puncte și rezumă întregul mers al dialogului purtat între părți. Biserica, estimată la 30.000 florini, rămâne în proprietatea exclusivă a românilor, urmând ca ortodocșii sârbi să primească echivalentul unei treimi din sumă, adică 10.000 florini, returnați în doi ani de zile, în două rate a câte 5.000 florini, plătite în zilele de 24 octombrie/5 noiembrie 1873 și 1874.

Până la achitarea integrală a sumei, sârbii vor folosi biserica în comun cu românii, urmând ca serviciul religios să fie celebrat la paritate, câte o săptămână pentru fiecare naționalitate. Situația este asemănătoare și în privința școlii, care urma să se folosească de asemenea în comun, până când sârbii își vor ridica propriul așezământ sau până când românii vor avea nevoie de întregul spațiu folosit în acel moment pentru activități didactice. Obiectele bisericesti, ca și capitalul bisericii constând în bani și obligațiuni se vor împărți după proporția populației, adică 1/3 sârbilor și 2/3 românilor. Din pământul aferent școlii, fiecare comunitate urma să primească jumătate. Toate documentele bisericesti, protocoalele ce alcătuiau arhiva instituției rămâneau spre păstrare în biserica românească, cu observația că preotul

⁴⁸ „Lumina”, 1872, 1, nr. 19, 5/17 noiembrie, p. 2-3.

⁴⁹ Ibidem, p. 3.

român avea obligația de a oferi celui sârb orice informație de care acesta avea nevoie. Cu titlu comun urma a se folosi și cimitirul, așa cum s-a întâmplat și până în acel moment.

În privința terenurilor parohiale, soluția aleasă este una de compromis. Deși nu au reușit să se înțeleagă cu privire la pământul parohial folosit în acel moment de preotul sârb, pentru a nu periclita parafarea unei împăcări, cele două părți consideră că cea mai bună cale este rezolvarea problemelor în instanță, urmând ca destinația finală a respectivului lot să fie stabilită ulterior. În comună exista încă un teren parohial, înstrăinat în 1850 (fără a se preciza condițiile), pentru care procesul era încă pe rol în 1872. Credincioșii se înțeleg ca în varianta în care parcela va fi recâștigată, aceasta să fie împărțită frățește între români și sârbi. Actul consemnează că din ziua în care s-a semnat *Împăcățiunea*, comunitatea sârbă iese de sub jurisdicția românească arădeană și intră sub controlul diecezei sârbe de Timișoara, lucru pe care nu l-am mai întâlnit în alte protocoale de despărțire. Se consemnează în final că diurnele și cheltuielile legate de deplasarea comisiei la Cenad vor fi suportate de ambele comunități, pe același sistem al împărțirii la 3, dintre care două părți vor suporta românii. Documentul datat 24 octombrie 1872 este semnat de reprezentanții forurilor bisericești și de către delegații locali, români și sârbi.

Fabric

Pentru suburbia Fabric din Timișoara, avem o relatare târzie, din 1873, datorată ziarului „Albina”⁵⁰.

Protocolul publicat este precedat de o corespondență de câteva rânduri, nesemnată, datată 16 iunie 1873, din care se poate deduce conflictul ce mocnea în comunitatea ortodoxă. Se vorbește despre multe „opintiri” în încercarea de separare ierarhică, dar și despre faptul că sârbii „au răpit” biserica și o folosesc în exclusivitate.

Ca urmare a cererii făcute de credincioșii români de la biserica Sfântul Gheorghe din Fabric, aici se deplasează o comisie în problema separației ierarhice. Printre oficialii prezenți găsim nume cunoscute, care au făcut parte și din alte comisii deplasate în același scop pe teritoriul Banatului. Delegația românească este formată din Pavel Vasici, Pavel Rotariu și protopopul Meletie Dregnici, iar pentru sârbi sunt prezenți Vasile Tabacovits, Ștefan Sandits și Demetriu Dolga, reprezentantul politic fiind Ferdinand Gunnermann.

Celor prezenți li se explică, în limbile română și sârbă, scopul deplasării comisiei, cerându-li-se să-și aleagă reprezentanții pentru tratativele de separare, în persoana a 12 bărbați de încredere, câte 6 pentru fiecare naționalitate. Protocolul consemnează numele celor 12 și faptul că aceștia s-au retras pentru consultări.

⁵⁰ „Albina”, 1873, 8, nr. 44, 14/26 iunie, p. 3.

Din păcate, părțile nu au putut ajunge la o înțelegere, întrucât sârbii au respins categoric propunerile făcute de români. La punctul 2 al actului protocolar se prezintă explicit oferta, argumentele și contraargumentele oferite. Nu se oferă cifre concrete, dar se invocă ultimele recensăminte, conform cărora românii reprezentau majoritatea absolută a comunității. Aceștia declară că sunt dispuși să ignore acest lucru și să renunțe la pretenții exagerate, propunând, „de dragul împăcării amicale”, ca întreaga avere bisericească și școlară să fie împărțită frățește, în două părți egale, iar slujbele religioase să fie ținute pe rând, săptămânal, de către fiecare colectivitate etnică.

Fără a considera că li s-a făcut vreo favoare, ci dimpotrivă, socotindu-se nedreptățiți, sârbii resping categoric oferta. Argumentele pe care le aduc țin de originea averii bisericești și școlare despre care ei declară că le aparține în exclusivitate și prin urmare refuză orice împărțire a acesteia. *Protocolului* oficial i se alătură o declarație a comunității sârbești care cuprinde toate aceste informații, act sigilat și semnat de autoritățile prezente.

Ca urmare a răspunsului dat de sârbi, românii își retrag propunerea inițială și cer ca separarea ierarhică să se facă prin împărțirea averii în funcție de proporția etnică a credincioșilor, soluție de asemenea respinsă de sârbi.

În consecință, comisia se vede pusă în situația de a constata că situația nu se poate rezolva pe cale amiabilă și, prin urmare, punctul 3 al *Protocolului* consemnează că separația ierarhică se va face apelând la justiție.

Ultimul punct al documentului oficial dezvăluie conflictul deschis ce exista în acel moment în comunitatea ortodoxă și care rămâne, din păcate, nesoluționat. La apelul comisiei de a se stabili un „modus vivendi” până la pronunțarea unei sentințe definitive, partea sârbă declară categoric că nu este posibil să intervină nicio modificare, date fiind motivele enumerate, în virtutea cărora întreaga avere bisericească aparține comunității sârbești. Fără o altă concluzie, *Protocolul* este semnat de autoritățile prezente, precum și de reprezentanții comunității.

Având în vedere preambulul actului oficial, care deschide corespondența, cititorul poate deduce că până la exprimarea verdictului judecătoresc, biserica „răpită” de sârbi va fi folosită în continuare de către aceștia, fără a se oferi o soluție temporară pentru comunitatea ortodoxă românească.

Mehala

La fel ca și în cazul localității Felnac, unde în aprilie 1866 o comisie a ieșit pe teren, dar a făcut doar primii pași, neconcretizați într-o variantă oficială, și în comuna Mehala, situată lângă Timișoara, se întâmplă același lucru.

Astfel, în mai 1866 avem două relatări în „Albina”, în două numere consecutive, despre prima încercare de despărțire religioasă. Comisia cuprinde reprezentanți ai forurilor ecleziastice ale ambelor naționalități: protopopul Meletie Dreghici și Atanasie Rațiu pentru români, respectiv arhimandritul V. Jifcovici și

protopopul Tabacovici pentru sârbi, dar și un reprezentant al autorității politice, vicecomitele Ormos, care a și fost președintele comisiei⁵¹.

Fără a da detalii despre felul în care s-au desfășurat tratativele, despre credincioșii prezenți și pretențiile acestora, articolul prezintă doar statistica demografică a localității, făcută cu această ocazie, potrivit căreia avem 1703 români și 895 sârbi, adăugându-se că naționalitatea a fost hotărâtă de capul familiei. Avera bisericească este estimată la 53.000 florini valoare austriacă, fără a se specifica în ce constă aceasta, dar cu siguranță suma includea clădirile bisericii și școlii, terenuri și eventual capitalul bisericii păstrat în casa bisericească sau investit în obligațiuni⁵².

Potrivit informațiilor din ziar, arhimandritul Jifcovici a declarat în fața celor prezenți că are documente ce dovedesc că doar sârbii au ridicat biserica și școala, întrucât în momentul construirii celor două edificii în Mehala nu existau români⁵³. Având în vedere situația demografică tocmai prezentată, este practic imposibil ca acest lucru să fie real, dar materialul nu consemnează reacția românilor.

Articolul nu conține alte amănunte. Corespondentul anonim nu precizează care au fost concluziile comisiei, felul în care s-au încheiat discuțiile sau atitudinea celor două naționalități implicate. Credem că evenimentul a însemnat demararea acțiunilor făcute pentru separația ierarhică, fără a se fi încheiat un protocol oficial, finalizat cu un act de *Împăcățune*. Aceasta mai ales că evenimentul se petrece la începutul anului 1866, când lucrurile erau în faza incipientă și nici oficial, între Carloviț și Sibiu, chestiunile pe tema separației nu erau clarificate. Din păcate, nu cunoaștem deznodământul, întrucât nu există în presa din anii ce urmează vreo altă referire la această comunitate sau la felul în care s-a finalizat problema separației ierarhice, totul oprindu-se în 1866 când demersul abia a fost început.

Tornea

Pentru comuna Tornea din comitatul Cenadului beneficiem de o descriere completă a procesului de separație confesională, datorată gazetei bisericești „Lumina”. În două numere consecutive⁵⁴ avem redat Protocolul de despărțire ierarhică, document redactat într-o formulă-tip, întâlnită și la alte comunități ce se aflau în cazuri similare.

Parafat în noiembrie 1872, actul vede lumina tiparului în februarie anul următor, prin îngrijirea aceluiași Petru Petrovici.

Primul paragraf prezintă comisia ieșită la fața locului, persoane deja cunoscute prin participarea la acțiuni similare. Este vorba despre asesorii

⁵¹ Idem, 1866, 1, nr. 17, 15/27 mai, p. 1.

⁵² Idem, nr. 18, 18/30 mai, p. 3.

⁵³ Idem, nr. 17, 15/27 mai, p. 1.

⁵⁴ „Lumina”, nr. 6, 4/16 februarie, p. 3-4; nr. 7, 8/20 februarie, p. 3-4.

consistoriali români Andrei Papp, Petru Petrovici și Moise Bocșan, ultimul ca reprezentant al consistoriului din Arad, apoi George Nicolici, Constantin Sabo, Petru Davidovici, ca delegați ai sârbilor și ai consistoriului acestora din Timișoara. Pretorele Aurel Vegh are calitatea de trimis al autorității politice.

Adunarea are loc în clădirea bisericii, debutând cu alegerea celor două delegații, română și sârbă, formată fiecare din 14 bărbați, nominalizați în *Protocol*. Întreaga desfășurare a evenimentului, precum și *Împăcățiunea* semnată reprezintă un exemplu clasic al unei comunități mixte care nu a cunoscut probleme legate de identitatea națională, probabil datorită ecuației demografice. Constatăm un consens total pentru o „despărțire frățească”, exprimat clar de ambele comunități ortodoxe.

Comisiei sosite la fața locului i se prezintă situația demografică a localității, fără ca vreuna dintre părți să conteste cifrele prezentate. La un total de 931 de suflete, avem 472 de români și 459 de sârbi; prin urmare se cade de acord asupra unui număr egal de credincioși, urmând astfel ca actul de separație să aibă la bază paritatea.

Averea bisericească și școlară comună constă în clădirile bisericii și școlii, cu toate obiectele aparținătoare, o sesie parohială cotată la 8.000 florini, 7 iugăre de pământ în folosința școlii și a dascălului, plus capitalul bisericii, reprezentând sumele de bani existente în acel moment, cele restante și cele investite în obligațiuni. Vorbim așadar de o avere totală, estimată de comun acord la 19.455 florini 85 crăițari.

La discuțiile ce au loc înainte de semnarea actului final, românii fac câteva propuneri, exprimându-și dorința de a păstra biserica, pentru care oferă ca despăgubire jumătate din valoarea ei, adică suma de 4.000 florini, plățiți în 3 ani, în trei rate anuale. Sârbilor li se oferă clădirea școlii, în schimbul a 750 florini, însemnând de asemenea jumătate din prețul total. Sesia parohială, pământul aferent școlii și învățătorului și obiectele bisericesti sunt propuse spre împărțire frățească, iar cimitirul urma, de asemenea, să se folosească în comun de către ambele comunități.

Răspunsul colectivității sârbe, transmis prin bărbații de încredere, este unul de acceptare a tuturor condițiilor exprimate. Se sublinează dorința unei despărțiri amicale, sârbii amintind că cedează românilor biserica, deși clădirea era poziționată în zona satului locuită cu preponderență de sârbi. Singurul amendament era acela ca românii să-și dea acordul pentru folosirea în comun a lăcașului și după aceea perioadă de 3 ani, dacă sârbii nu-și vor fi finalizat încă propria construcție, concesiune ce urma să se aplice românilor în privința școlii.

Împăcățiunea semnată în final nu cuprinde însă aceste detalii, oferindu-se o explicație pentru acest minus. Astfel, pe temeiul faptului că cele două comunități ortodoxe au trăit mereu în bună înțelegere, că existau relații de rudenie, înnodate în timp prin căsătorii mixte, că despărțirea se făcea doar în privința ierarhiei naționale, cei prezenți se învoiesc să traseze doar în linii generale o separare ce urma să se realizeze în viitor, motivându-se și perioada dificilă, anii precedenți extrem de neroditori, care au provocat greutăți financiare estimate a se resimți pe o durată mai lungă.

În consecință *Împăcățiunea* cuprinde două părți, a câte 15, respectiv 4 puncte, care stipulează în fapt condițiile unei viitoare conviețuiri. Se prevede ca atât biserica, cât și școala să rămână proprietăți comune și să fie folosite de ambele comunități, fără a se preciza un termen privind despărțirea sau o sumă oferită în perspectiva unei separații ulterioare. Fiecare comunitate se va organiza separat, cu preot și învățător, supuși ierarhiei naționale. Folosirea în comun a bisericii se baza pe rotația serviciului divin, fiecărei comunități revenindu-i pentru slujire câte o săptămână. Obiectele bisericesti se foloseau în comun, iar cele ce aparțineau doar uneia dintre etnii se luau în custodie de preotul acesteia. În privința veniturilor bisericesti, înțelegerea prevedea încasarea acestora de către acea parte care oficia în acea săptămână serviciul divin, iar capitalul bisericii, în bani, obligațiuni sau sume restante, trebuia împărțit în mod egal. Sesia parohială era supusă de asemenea împărțirii între cei doi preoți, birul și stolele fiind oferite de credincioși preotului de care aparțineau. Un acord total domnește și în privința slujbelor religioase celebrate la marile sărbători, care urmau să se săvârșească în limba săptămânii căreia i se cuvenea sau, după caz, în ambele limbi, slujind ambii preoți. Întrucât sunt la mijloc multe familii mixte, la punctul 5 se preciza că, în cazul în care un creștin dorește să apeleze la serviciile preotului celeilalte etnii, acest lucru se poate realiza printr-un simplu acord al preotului de care acesta aparține. Clădirea școlii, stăpânită în comun, trebuia folosită exclusiv în scop educativ, urmând ca fiecare parte să se îngrijească de locuința privată a învățătorului său, în timp ce lotul școlii era împărțit între cei doi învățători. O problemă care aștepta rezolvare era datoria de 140 florini 88 crăițari în favoarea statului, înscrisă pe foaia de sarcini de la cartea funciară. Nu se precizează o dată fixă, dar părțile se învoiesc să o suporte în comun, „la timpul său”⁵⁵.

Partea a II-a a *Protocolului* trasează, în 4 puncte, calea ce va trebui urmată în momentul separării definitive. Fără a vehicula sume sau a stabili termene calendaristice, cele două etnii cad de acord că aceasta se poate amâna la „timpul când...în împrejurări mai favorabile” starea materială ar putea permite achitarea unor despăgubiri. Se decide ca în acel moment să se facă un nou recensământ și, în conformitate cu rezultatul acestuia, majoritatea să obțină biserica și școala, urmând ca cealaltă parte să primească în compensație o sumă de bani, stabilită prin înțelegere. Obiectele bisericesti urmau să se împartă, în funcție de apartenența la etnie sau prin acord comun, iar protocoalele și documentele bisericesti să se păstreze separat, de către fiecare preot. La ultimul punct se prevede ca proprietatea asupra scaunelor din biserică să rămână neschimbată, fără a se lua în considerare naționalitatea care slujea în acel moment. Păstrând această regulă, în cazul unui deces, scaunul acestuia putea fi cumpărat de un credincios aparținând etniei respective. În momentul în care se va proceda la separarea definitivă, ambele comunități se obligă să înștiințeze propria ierarhie, solicitând prezența unei comisii care să officieze actul de separație.

⁵⁵ Idem, nr. 7, 8/20 februarie, p. 4.

Semnat de toți membrii comisiei, precum și de bărbații de încredere ai ambelor etnii, actul poartă data de 20 noiembrie/2 decembrie 1872.

Este un exemplu de comunitate care înțelege să-și rezolve problemele de natură confesională fără conflicte. Credincioșii nu par a dori o separație totală, ci optează mai degrabă doar pentru alipirea la ierarhia națională, fără a opera alte modificări la nivelul rutinei zilnice și al relațiilor interumane. Deși prelungește o situație ce rămâne neclară pentru un timp neprecizat, actul încheiat și felul în care s-au purtat discuțiile oferă un exemplu de comunitate situată la limita pacifică, dispusă să admită concesii și să mizeze pe înțelegere deplină.

Soluția găsită și acceptată la Tornea contravine însă regulilor canonice în vigoare după Carloviț, care interzic ca o biserică să fie bun comun al ambelor comunități ortodoxe, fără a avea o situație juridică clară și fără a fi înregistrată la cartea funciară ca proprietate a unei singure comunități confesionale. Acesta este motivul pentru care actul de *Împăcățiuine* semnat nu este recunoscut de autoritățile clericale.

Prin urmare, peste aproape o jumătate de an, în mai 1873, la Tornea se deplasează din nou o comisie mixtă, aceeași ca și la reuniunea anterioară, pentru a completa actul inițial⁵⁶. Celor adunați li se explică motivul pentru care actul de *Împăcățiuine* din anul precedent este nul și nu a fost acceptat, cerându-li-se să procedeze la o separație concretă.

Reprezentanții celor două comunități, bărbații de încredere, sunt aceleași persoane care apăruseră și pe lista din toamna trecută, cu mici excepții, două decese și două absențe, în locul cărora sunt aleși alți patru enoriași. Ambele părți cad de acord că în noile condiții *Protocolul* inițial trebuie anulat și se impune semnarea altui act oficial. Problemele principale ce trebuiau rezolvate erau fixarea proprietății asupra bisericii și a școlii, precum și despăgubirile oferite în schimb.

Pusă în situația să-și departajeze clar proprietățile, fiecare etnie încearcă să obțină soluția cea mai avantajoasă. Dacă la prima întâlnire am avut o concordie totală și a domnit armonia, acum discuțiile debutează cu mici neconcordanțe. Românii propun două variante: păstrarea ambelor clădiri, oferind în schimb suma de 6.500 florini, sau cedarea celor două edificii contra sumei de 8.000 de florini. Deși afirmă că doresc să obțină și biserica, și școala, sârbii se arată dispuși la plata unei despăgubiri mai modeste, de 5.000 de florini, ofertă respinsă categoric de români.

În cel mai scurt timp se ajunge însă la o înțelegere, concretizată prin semnarea documentului final, ce cuprinde 8 puncte⁵⁷.

Comunitatea românească obține dreptul de a păstra biserica și școala, precum și cel de-al doilea edificiu școlar, achiziționat curând prin contribuția comună a locuitorilor comunei. Prețul oferit pentru despăgubire în schimbul tuturor clădirilor este de 7.000 florini, sumă ce trebuia achitată în 5 rate anuale, fixe, a câte 1.400 fl.,

⁵⁶ Idem, nr. 48, 12/24 august, p. 1-2.

⁵⁷ Idem, p. 2.

pe perioada 1874-1878. La aceasta se adaugă 160 florini pe care sârbii îi dăduseră pentru cumpărarea celei de-a doua școli, care rămânea acum românilor. Cele trei clădiri puteau fi acum intabulate ca fiind proprietate a comunei bisericești ortodoxe române. Până la achitarea integrală a despăgubirilor sau, după caz, până în momentul în care vor intra în posesia unor clădiri în care să funcționeze biserica și școala, sârbii aveau drept de folosință asupra celor două locații. În privința sesiilor parohiale și școlare, a capitalului bisericesc, a obiectelor religioase și didactice, se hotărâște o împărțire frățescă între cele două comunități, cu amendamentul că obiectele de cult procurate de vreuna dintre etnii, inscripționate sau tipărite în limba respectivă, se păstrau ca atare. Același regim de paritate se aplica și asupra cimitirului sătesc care urma să se folosească și pe viitor în comun. Documentele bisericești și arhiva bisericii se păstrau în biserica românească, cu mențiunea că preotul sârb putea avea acces oricând la informațiile legate de enoriașii săi. Semnat de cei șase membri ai delegației oficiale și de bărbații de încredere, sârbi și români, actul este datat 14/26 mai 1873, menționându-se că a ajuns în paginile gazetei prin grija, deja cunoscutului, Petru Petrovici.

Checea

O localitate în care comisia pentru separare ierarhică a ieșit de două ori, la un interval de 5 ani, este Checea, din comitatul Torontal. Presa a consemnat evenimentele, evoluția cazului fiind urmărită de „Albina”, care a publicat informații despre această comunitate în 1866 și în 1872.

Primul articol, anonim, din 1866 face o succintă expunere a situației și descrie sumar episodul. Comisia prezentă la fața locului constată situația demografică a naționalităților implicate, consemnând un număr de 1964 români și 488 sârbi⁵⁸. Populația românească se plânge de situația defavorabilă în care se găsea din punct de vedere confesional, considerându-se o „turmă rătăcită fără păstor sufletesc”⁵⁹. Acest lucru se datorează faptului că, în urma morții preotului român, în 1864, postul fusese ocupat de un preot sârb.

Fără a se semna un document oficial, singurul aspect concret stabilit acum în fața comisiei este faptul că românii, fiind majoritari, vor păstra averea bisericească, urmând a-i despăgubi pe sârbi într-un interval de doi ani. Nu avem o estimare a patrimoniului bisericesc și nici nu există vreo referire la sumele ce urmau a fi plătite ca despăgubire, dar, aflată probabil în dificultate financiară, comunitatea românească face un apel către intelectualitatea națională „să întindă o mână de ajutor”.

O nouă corespondență locală, de asemenea nesemnată, este datată 6 august 1866 st.v.⁶⁰. Se reclamă atitudinea ostilă a comunității sârbești și piedicile ridicate

⁵⁸ „Albina”, 1866, 1, nr. 19, 22 mai/3 iunie, p. 2.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Idem, nr. 52, 10/22 august, p. 2.

de aceasta împotriva separației. Sunt descrise toate demersurile făcute de români pentru rezolvarea problemei. Aflăm, de pildă, că prin ajutorul „inteligenței românești” s-au făcut adrese la mitropolie, la cancelaria aulică, la consistoriul sârbesc din Timișoara și chiar la împărat. Nu avem însă niciun fel de indicii despre aceste documente. Românii se plâng că, deși sunt majoritari și biserica a fost zidită în 1856, când în comună erau doar 488 de sârbi, nu beneficiază de serviciile unui preot român și doar învățătorul Gătăianțu se luptă pentru drepturile naționale.

Mult mai completă este o relatare din „Concordia”, referitoare la același subiect⁶¹. Este o corespondență anonimă, din 7 martie 1866, dată la care comisia a fost prezentă la Checea, în urma petiției românilor care doreau să iasă cât mai rapid de sub ierarhia străină. Avându-l ca președinte pe judele suprem Georgiu Vuchetici, delegația este formată din românii Meletie Dreglici, protopopul Timișoarei, și Vicențiu Șerban, administrator protopresbiteral, protopop al Comloșului, respectiv sârbii Teofan Zivcoviciu, arhimandritul Bezdinului și Daniil Staiciu, protopop de Becicherecul-Mare.

Românii au ținut să precizeze că ei nu doresc o despărțire de coreligionarii sârbi, cu care conviețuiseră până atunci, dacă aceștia s-ar supune ierarhiei române. Răspunsul primit a fost însă categoric, sârbii dorind să rămână sub ascultarea ierarhiei naționale.

În privința numărului de persoane, cifrele coincid cu cele publicate în „Albina”, cu adăugirea că sinodul de la Carloviț din 1865 estimase eronat numărul sârbilor, la 800 de suflete.

Proprietățile comune luate în discuție erau biserica, școala, două sesii parohiale și obiectele bisericești, toate evaluate la 29.727 florini 12 crăițari v.a. Oferta făcută sârbilor a fost a cincea parte a sumei estimate, adică 5.945 florini 42 crăițari, plătiți în următorii patru ani, în formula ratelor, jumătate din sumă trebuind a fi depusă în primul an, iar cealaltă jumătate în trei rate egale, în următorii trei ani. Sârbilor li se mai oferă dreptul de a folosi biserica o dată la cinci săptămâni, cu condiția ca până la totala despăgubire a sumei hotărâte aceștia să rămână supuși ierarhiei românești. Propunerea este însă respinsă, uzându-se de argumente de ordin istoric. Astfel, sârbii se consideră băștinași, declarând că românii s-au așezat în acel loc abia în prima jumătate a secolului al XVI-lea, după Mohács, folosindu-se ca dovadă faptul că vechea biserică, ruinată în acel moment, avea doar inscripții slave. Adăugând că strămoșii lor au donat bisericii locale peste 3.000 florini, sârbii pretind jumătate din suma la care s-au evaluat proprietățile comune. Riposta românilor nu se lasă așteptată. Aceștia contestă categoric donațiile făcute de sârbi, explicând că toate acele sume erau de fapt împrumuturi care au fost restituite ulterior. În ceea ce privește istoria locului, românii îl invocă pe Griselini care scrie că la data la care Banatul s-a emancipat de sub controlul turcilor, aici se aflau foarte puțini sârbi, exista episcop român la Timișoara, dependent de mitropolitul român, și, doar

⁶¹ „Concordia”, 1866, 6, nr. 27, 3/15 aprilie, p. 2-3.

ulterior, atunci când s-a impus autoritatea clericală sârbescă, au venit și primii preoți sârbi. În privința naționalității, românii susțin că s-au făcut confuzii grave, întrucât „mulți dintre aceia pe care sârbii îi țineau de-ai lor, s-au declarat cu entuziasm români”⁶². La întrebarea protopopului Meletie Dreghici despre puterea financiară a comunității românești și posibilitatea despăgubirii, judele comunal Ioan Șiaru, deși susține că este „om sărac”, oferă pentru cauza bisericească suma de 2.000 florini, la fel ca și consăteanul Efrem Popovici care donează 3.000 florini. În exces de zel, Șiaru este convins că există puțința de a strânge încă 1.000 florini pentru a întregi suma. Evident vorbitorul supralicitează, având în vedere că oferta inițială de plată era stabilită pe durata a patru ani și nu s-a pus problema unei plăți imediate. Oricum, totul se reduce la aceste discuții, care nu se concretizează printr-un document oficial și nici printr-o acțiune practică.

Acest episod apare amintit și într-o corespondență din „Albina”, din 6/18 decembrie 1866⁶³, semnată de învățătorul Gătăianțu. Articolul relatează, în doar câteva rânduri, evenimentul petrecut în martie, în contextul în care subiectul central este o nouă deplasare a comisiei pentru separație, la 11 decembrie 1866. Comisia are aceeași componență ca și la deplasarea anterioară. Discuțiile se concentrează pe proprietatea asupra bisericii. Românii își arată disponibilitatea de a oferi sârbilor a cincea parte din valoarea edificiului, calcul ce respecta situația demografică a comunei. Oferta este însă respinsă de comunitatea sârbească, aceasta având pretenții totale asupra clădirii. Protocolul astfel semnat este trimis cancelariei aulice de la care se așteaptă un verdict.

Ortodocșii români din Checea au înaintat o petiție și către Congresul Național Bisericesc de la Sibiu din 1868, rugându-l pe Babeș să aducă în discuție și să susțină cererea, ceea ce se va și întâmpla în ședința a VII-a, din 1/13 octombrie, dar fără niciun rezultat concret⁶⁴.

Problema despărțirii ierarhice din Checea o regăsim, încă nerezolvată, peste 6 ani, în paginile „Albinei”⁶⁵. Articolul descrie situația românilor care s-a înrăutățit mult, întrucât nici la acea dată comunitatea nu avea preot propriu. Refuzând serviciile preotului sârb, din cauza relațiilor încordate cu acesta, românii nu mai beneficiau de asistență în cazul înmormântărilor, botezurilor sau căsătoriilor. Prin urmare, solicită deplasarea urgentă a unei comisii la fața locului, tocmai pentru a curma această stare de lucruri extrem de neplăcută.

Corespondența, nesemnată, rezumă evenimentul în câteva paragrafe. Nu avem o nominalizare a membrilor delegației și nici data la care aceștia au fost prezenți în comună. Se face din nou o estimare a populației, rezultatul respectând proporțiile din 1866, 2.000 de români și 500 de sârbi, probabil un calcul făcut cu aproximație.

⁶² Ibidem, p. 3.

⁶³ „Albina”, 1866, 1, nr. 101, 11/23 decembrie, p. 3.

⁶⁴ Vezi „Federațiunea”, 1868, 1, nr. 148, 8/20 octombrie, p. 3.

⁶⁵ „Albina”, 1872, 7, nr. 58, 23 iulie/4 august, p. 2.

Primul lucru care se observă în material este că românii au renunțat la oferta inițială, făcută în urmă cu șase ani, acceptând condiții mult mai împovărătoare. Vorbim despre despăgubirea celei de-a patra părți a averii bisericești, și nu a celei de-a cincea, așa cum era la debutul tratativelor. O altă modificare este evaluarea proprietăților, acum dublată și estimată de sârbi la 60.000 florini. Suma, deși considerată exagerată, este acceptată de români. Ambele clădiri revin românilor, care trebuiau să plătească comunității sârbești suma de 11.000 florini, până la 1 octombrie 1873. Până la achitarea integrală a acestei sume, biserica se va folosi în comun, trei săptămâni de către români și una de către sârbi, iar pentru funcționarea școlii sârbești românii se învoiesc să ajute la plata unei chirii, acceptând și atribuirea a două iugăre de pământ din terenul comun pentru folosul învățătorului. Trebuie adăugat că sesiile parohiale se împărțeau.

În raport cu realitatea demografică, condițiile *Protocolului* îi dezavantajează pe români, care au acceptat semnarea documentului probabil pentru a nu mai trenea situația extrem de inconfortabilă și tensionată care dăinuia de atâția ani. Poate că abandonarea clauzelor inițiale era și o reacție de deznădejde în fața nepăsării arătate de forurile ecleziastice românești care, în ciuda faptului că au fost apelate, nu s-au implicat în rezolvarea situației, mărginindu-se la a lua act de concluziile comisiei trimise pe teren. Deși trebuiau respectate înțelegerile încheiate cu Carlovițul și românii nu puteau acționa arbitrar, un preot român putea însemna un ajutor real în acei ani de cumpănă. În finalul materialului din „Albina”, conjunctura este calificată ca fiind dificilă pentru români, admitând că aceștia „s-au învoit la separare în condiții foarte grele”⁶⁶. Optimismul afișat în 1866 de către judele Șiaru pare a fi o exagerare, întrucât românii sunt împovărați de obligațiile și datoriile pe care le aveau în noul context.

În statisticile publicate de „Lumina” în toamna lui 1872 regăsim informații dispersate despre alte câteva localități mixte. Materialele nu sunt documente oficiale, nu au calitatea unor protocoale de separație, ci sunt simple știri care amintesc, într-un anumit context, situația confesională a unora dintre comunitățile ce au trecut prin etapele despărțirii ierarhice.

În noiembrie 1872 o statistică pe comisii scoate în evidență problemele care mai existau la acea dată⁶⁷.

Fără a dispune de protocoale de separație autentice, așa cum am avut pentru comunele amintite deja, o informație publicată în august 1873, în „Lumina”, întregeste tabloul privind separația ierarhică⁶⁸. Este vorba despre publicarea unui raport semnat de Andrei Papp și înaintat episcopului Ivacicovici, la data de 7/19 august 1873.

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ „Lumina”, 1872, 1, nr. 21, 12/24 noiembrie, p. 1.

⁶⁸ Idem, 1873, 2, nr. 49, 16/28 august, p. 2-3.

Papp arată că, însoțit de asesorul consistorial Petru Petrovici, a participat la procesul de separație bisericească în 11 localități, a căror situație o descrie în câteva cuvinte, fără a intra în detalii.

Documentul se deschide cu localitatea **Tornea**, asupra căreia am insistat deja. Pentru a avea un tablou complet, adăugăm la informațiile oferite de Andrei Papp știri editate de ziarul „Albina” care, fără a publica protocoale de separație, oferă câteva noutăți.

Avem și un set de patru comune mixte pentru care s-a stabilit semnarea actelor de separație și s-a hotărât ca în cursul lunii august 1873, comisiile numite să se deplaseze la fața locului. Din cauza epidemiei de holeră, comisia delegațională sârbă a amânat însă procesul pentru luna septembrie. Este vorba despre **Ecica, Saravale, Cenadul Sârbesc și Sânnicolau Mare**.

Despre ultima dintre localitățile menționate avem mai multe relatări de-a lungul timpului. Prima dintre acestea, anonimă, datează din 1866⁶⁹ și descrie o situație tensionată între cele două comunități ortodoxe. Întrucât învățătorul Svetozar a trecut la sârbi, românii l-au ales provizoriu pe post de învățător pe preotul G. Bunei, până la organizarea concursului și ocuparea catedrei de către un absolvent competent. Situația provizoratului a fost însă tulburată de protopopul sârb al Aradului, Nicolici, care a venit la Sânnicolau însoțit de învățătorul sârb Svetozar Macedonovics, pe care l-a prezentat ca suplinitor, cerându-i preotului Bunei să părăsească clădirea. Românii alertați au luat cu asalt școala, întregul episod sfârșind printr-o mare ceartă între cele două etnii. Pentru un verdict final se merge la judele suprem Bouțiu unde scandalul se prelungește, dar în final soluția este în favoarea românilor care reușesc să păstreze provizoratul lui Bunei pentru postul de învățător.

În 4 martie 1867 o nouă comisie se deplasează în oraș, iar preotul ortodox român George Bunei trimite o corespondență „Albinei” din care aflăm care este situația în acel moment⁷⁰. Comisia îl are ca președinte pe judele primar Ioan Botoș, iar în componență, de partea românească pe avocatul consistorial Lazăr Ionescu și pe protopopul Șerban din Comloș, iar pentru sârbi pe arhimandritul Bezdinului Teofan Jivkovits și pe protopopul Georgiu Nicolici din Arad.

Se începe prin conscrierea locuitorilor, dar după puțin timp se declanșează cearta. Aceasta pentru că preoții sârbi au protestat în legătură cu numărarea mai multor familii de români, despre care spuneau că sunt de fapt greco-catolice și nu ortodoxe. Rezultatul final arată că avem 2592 români și 1526 sârbi.

Nu există însă niciun alt detaliu privind separația și niciun indiciu că s-ar fi semnat vreun protocol de despărțire ierarhică în fața comisiei. O dovadă a faptului că problema a rămas nerezolvată este *Apelul* din 28 august 1867, publicat de asemenea în „Albina”⁷¹. Este vorba despre încercarea ortodocșilor români din

⁶⁹ „Albina”, 1866, 1, nr. 49, 31 iulie/12 august, p. 2.

⁷⁰ Idem, 1867, 2, nr. 27, 5/17 martie, p. 2-3.

⁷¹ Idem, nr. 92, 20 august/1 septembrie, p. 3.

Sânnicolau Mare de a înființa un fond bisericesc prin care să-i despăgubească pe coreligionarii sârbi. În condițiile în care biserica ortodoxă din localitate era proprietatea comună a celor două etnii, pe baza recensământului din martie, care arăta că românii erau majoritari, aceștia se pregăteau să compenseze partea sârbească, deși nu avem încă un act final cu acest verdict. Ca metode pentru strângerea banilor se prevăd colectarea și apoi vânzarea de grâu, urmând ca banii să fie depuși în casa de păstrare din Timișoara. Se face de asemenea un apel public către românii din comunele curat românești, către episcopii Ivacicovici și Popasu, și chiar către Șaguna, precum și către orice binevoitor dispus să sprijine cauza și să contribuie cu sume de bani. Pentru păstrarea evidențelor și administrarea banilor se alege un comitet din 5 persoane condus de V. Bogdan. În final „Apelul” precizează că, dacă scopul propus nu se va putea realiza, banii vor fi redistribuiți în scopuri naționale. Astfel, sumele venite din Transilvania vor merge la Reuniunea femeilor brașovene, cei proveniți din zona de vest urmau a fi direcționați la Asociația arădeană pentru cultura poporului român, iar cei strănși din sat vor fi utilizați după dorința comunității locale.

O ultimă relatare despre această localitate avem în iarna lui 1871, tot în „Albina”⁷². Comisia, având ca reprezentant al consistoriului pe protopopul V. Șerban, și ca membri pe Teofan Zsivkovits și G. Dimitrievits pentru sârbi, V. Bogdan, M. Bunei și G. Gătăianțu pentru români, s-a deplasat la Sânnicolau Mare, la 1 decembrie 1871. Deși s-a propus elaborarea unei noi statistici demografice, sârbii refuză să se prezinte pentru înregistrare. Plecând de la declarația acestora că nu vor ceda biserica sub nicio formă, partea românească pretinde ca despăgubire 30.000 florini și jumătate din toate bunurile comune. Oferta sârbilor este însă mult sub această cerere, pentru clădirea bisericii ei oferind doar 14.000 florini. Deși românii au coborât suma la 24.000 florini, sârbii nu urcă oferta mai sus de 17.000 florini, prin urmare cele două părți nu se pot înțelege. Se hotărăște totuși desemnarea a două comisii locale care să consemneze cu exactitate numărul credincioșilor ortodocși, aparținând celor două etnii și să încerce să medieze o înțelegere în vederea semnării *Protocolului de separație*. Următoarea dată pentru deplasarea comisiei este stabilită în ianuarie 1872, românii declarând că vor deschide proces dacă nu vor ajunge la semnarea *Protocolului* de despărțire ierarhică.

Nu există alte relatări ulterioare în presă, dar separația definitivă la Sânnicolau Mare s-a realizat abia în 1895, când, prin sentința nr. 9161, Înalta Curte maghiară a dat câștig de cauză sârbilor⁷³.

Deși au fost impecabil reprezentați în instanță de Vincențiu Babeș și Nistor Oprean, românii au pierdut biserica în favoarea sârbilor, primind ca despăgubire

⁷² Idem, 1871, 6, nr. 98, 28 noiembrie/10 decembrie, p. 3.

⁷³ Gheorghe Sutac, Ion Samoilă, *Monografia Bisericii Ortodoxe Române din Sânnicolau Mare, /Timișoara/, /2008/, p. 12-13.*

suma de 18.665 florini. Singura concesie este aceea de a mai folosi lăcașul timp de 5 ani, perioadă în care trebuiau să-și construiască propria biserică.

O altă localitate despre care presa oferă informații privind separația ierarhică este comuna **Parța**, situată între Timișoara și Ciacova. Potrivit statisticii din corespondența trimisă „Albinei”, comunitatea avea 2000 de români și 400 de sârbi⁷⁴, biserica fiind ridicată doar prin contribuția românilor. În 1864, consistoriul sârbesc din Timișoara, la intervenția sârbilor din localitate, a impus ca o dată la trei săptămâni slujba să fie oficiată în limba sârbă. Aceasta în condițiile în care în Congresul de la Carloviț s-a decis ca această comunitate ortodoxă sârbă să fie afiliată parohiei vecine sârbești, mult mai numeroasă. Situația a trenat doi-trei ani, perioadă în care românii, nemulțumiți de evoluția lucrurilor, au luat în calcul trecerea la greco-catolicism, ca răspuns la „asupririle sârbilor”.

În final românii nu mai tolerează situația și ripostează scoțându-i pe sârbi din biserică și oferindu-se să contribuie cu o parte din suma necesară ridicării unui locaș de cult pentru aceștia, dacă vor fi solicitați. Deși sârbi au protestat la minister, românii vor face și ei o înaintare către forul guvernamental și vor primi drept de proprietate asupra bisericii, în 13/25 august 1869, dată la care în localitate sosește și comisia pentru separație.

Nu avem alte informații despre semnarea vreunui *Protocol*, despre felul în care s-a finalizat demersul oficial sau despre soarta sârbilor din comună. Singurele relații sunt despre preotul sârb Maere, născut din părinți români, școlit în limba și religia română până în clasa a VI-a gimnazială, când arhimandritul Mihalovits l-a trimis la Carloviț pentru a studia teologia „și-l făcu, ca pe toți cei ce se lapedă, sârb mai mare decât sârbi”⁷⁵.

Autorul anonim al corespondenței are în încheiere un cald cuvânt de mulțumire adresat protopopului Meletie Dreghici, căruia i se datorează câștigarea bisericii în favoarea românilor, întrucât energia și influența acestuia au făcut ca rezultatul demersurilor românești să fie încununat de succes⁷⁶.

Încercând o scurtă concluzie, putem aprecia că făurirea unei biserici ortodoxe naționale autonome și separația de ierarhia sârbească au captat atenția societății transilvane, cu accente mai puternice în zonele din vest, unde trebuia procedat la o despărțire faptică de credincioșii sârbi.

Pe măsură ce evenimentele se derulează, presa românească abordează subiectul, dar materialele se diferențiază din punctul de vedere al bogăției informaționale, de la simple știri la articole cuprinzătoare în care sunt publicate inclusiv *Protocole de separație*.

În ceea ce privește sursa informațiilor, materialele provin de la membrii delegațiilor românești din comisiile de separație, persoane implicate activ în acest proces, trimise pe teren în localitățile mixte.

⁷⁴ „Albina”, 1869, 4, nr. 69, 21 august/2 septembrie, p. 3.

⁷⁵ Ibidem.

⁷⁶ Ibidem, p. 4.

Adunările de despărțire ierarhică se desfășoară după un tipic care cuprinde câteva puncte comune. *Protocoloalele* sunt compuse din două părți, fiecare cu mai multe subpuncte. În primul dintre ele avem precizări de ordin general, referitoare la comisia oficială, locul de desfășurare al adunării, comunicările făcute celor prezenți, în ambele limbi, alegerea persoanelor care urmau să reprezinte cele două comunități ortodoxe în tratative, așa-numiții „bărbați de încredere”, evaluarea etnico-demografică și estimarea averii comune, ofertele făcute de fiecare etnie și discuțiile generate de acestea.

Partea a doua a *Protocolului* este alcătuită din actul de *Împăcățiune* care reprezintă, de fapt, cea mai importantă secțiune a documentului oficial. Aici sunt consemnate hotărârile finale definitive, ce urmau a fi puse în aplicare, trasându-se astfel evoluția viitoare a fiecăreia dintre comunitățile ortodoxe. Se precizează care dintre etnii intră în posesia averii comune, suma cu care cealaltă parte trebuia despăgubită, perioada convenită pentru achitarea sumei, condițiile în care se va desfășura viața bisericească și școlară până la plata integrală a banilor.

Comisiile delegate să asiste la parafarea documentului cuprind reprezentanți ai celor două etnii, trimiși ai celor două consistorii, precum și un delegat din partea autorității politice. Într-un singur caz, pentru situațiile în care avem prezentată comisia, lipsește reprezentantul forului politic, la Cenadul Maghiar, unde comisia are în componență doar delegați ecleziastici sau simpli membri.

Încercând să conturăm o situație demografică a acelor localități ce au fost supuse desprinderii ierarhice de Carloviț, constatăm că în marea lor majoritate situația este favorabilă românilor. Excepția pe care o înregistrăm se referă la comuna Tornea, unde părțile sunt egale, deci partajul are la bază paritatea.

În ceea ce privește modalitatea de rezolvare a separației ecleziastice, avem două tipuri de cazuri. În primul rând, sunt comunitățile care și-au soluționat problemele în mod pașnic, prin înțelegere, concretizată în semnarea actului de *Împăcățiune*, dar și cealaltă variantă, în care orgoliile și pretențiile exagerate fac imposibilă o împăcare și problemele urmează să fie rezolvate în justiție.

Ziarele care au publicat cele mai multe informații despre acest subiect sunt „Albina” și „Lumina”.

Nu putem însă să nu remarcăm discrepanțele privind complexitatea informației transmise prin intermediul presei scrise. Astfel, dacă ziarul „Albina” are cele mai multe trimiteri la subiect, acestea sunt lapidare, succinte, se rezumă la informații cu caracter general. În contrapondere, „Lumina” are cele mai complexe relatări. Aici găsim *protocoloalele* de separație publicate în întregime, împreună cu *Împăcățiunea* finală, și tot aici avem și semnătura corespondentului care a transmis materialul spre publicare; este vorba despre Petru Petrovici care a asistat, în calitate de membru, la mai multe cazuri de despărțire ierarhică.

O altă realitate a fost trenarea pentru o lungă perioadă de timp a discuțiilor cu patriarhia sârbă, dar și încercarea de prelungire pe care aceasta voia să o obțină, sperând astfel în dobândirea cât mai multor avantaje.

Pe lângă situațiile normale, în care despărțirea s-a produs în termeni civilizați, având la bază tentative de a realiza un dialog în care fiecare parte s-a arătat dispusă la compromisuri, avem multe situații tensionate, unde procesul de despărțire este prelungit pe durata mai multor ani din cauza faptului că cele două părți nu reușesc să stabilească o înțelegere.

Informațiile privind procesul de separare religioasă de Carloviț, după actul din 24 decembrie 1864, conturează un tablou al realităților confesionale românești, oferind imaginea vie a ceea ce a reprezentat întemeierea noii provincii mitropolitane.

Arad Diocese and the Ecclesiastical Separation from the Metropolitan Church of Karlowitz 1865-1873

Abstract

The ecclesiastical separation between the romanians and the serbs in Transylvania was officially presented in 1846 in the background of the Karlowitz Congress on the 5th of august, by the romanian deputy Vincențiu Babeș. The separation had been an ecclesiastical desiderate of the romanian orthodox people for more than a hundred years. The present study is analysing how the process took place in mixt communities throughout the diocese of Arad. A part of the negotiations and the progress of separation were reflected in the local papers: *Lumina*, *Telegraful Român*, *Gazeta Transilvaniei*, *Albina*, *Federațiunea*, *Speranța*, *Familia*. The author sums up the mixt communities lying on Arad's episcopate which enjoyed the attention of the Romanian newspapers. The study is a comparative one referring at the procedures and the impediments of a peaceful separation. The grounds for disagreement were the orthodox building of the church and the local school. The cemetery was regarded as a common good, but the two buildings had to belong to a community or another. Usually, it was bought back by the numerous side – in this case – the romanian orthodox people. In few cases the groups reached an agreement without the intervention of the judicial court. Between the newspapers recalling the events appear discrepancies, reasoned by the sources used. The information regarding the process of ecclesiastical separation give shape to tense moments in the romanian confessional realities, offering a vivid image of what this desired detachment signified.

Key words: metropolitan church, hierarchical separation, Romanian Orthodox Church, Serbian Orthodox Church, Romanian press.